

הצורך בהתגשמות הרעיון הלאומי שלנו. אכן, ראוי לקדש שמה בתוכנו ולהזכירה כיום הזה, עת שהחלום הולך ומתערטל לאט לאט מן הצעיף האגרי והרומנטי אשר עטמו עד כה...

ראובן גרוסמן

ש. ל. ציטרון

(למלאת לו שבעים שנה)

ש. ל. ציטרון אינו נמנה על משפחת הסופרים היוצרים, הקונים את עולמם בחבור אחר, אלא על משפחת העובדים הספרותיים, המבצרים להם מקום של כבוד באהל הספרות על ידי עבודה רבה ושקדנות עצומה. בסנטן המליצי הייתי אומר: ש. ל. ציטרון אינו כהן עומד על דוכנו במקדש הספרות, אלא אחד מבני הלויים, העובדים את עבודת הקודש.

ש. ל. ציטרון התחיל את עבודתו הספרותית לפני חמשים שנה ויותר בימי "המניד" מליק והשחר" של סמולנסקין ומאז אנו פוגשים את השם הזה ברוב עיתוני העברים. הוא כתב ספרים, מאמרי בקורת, מאמרי פולמוס בשאלות צבוריות וספרותיות, וכו' וכו'. ואם יש זכות לסופר לחוג חג יובל, כאשר עמד כל ימיו על משמרתו הספרותית, אזי מגיעה הזכות הזאת לש. ל. ציטרון.

הדבר המפליא בעבודתו הספרותית של ש. ל. ציטרון הוא זה, שדוקא לעת זקנתו נעשה עטו פורה במדה שאינה מצויה אצל כמה וכמה מסופרים צעירים. בעשר השנים האחרונות פרסם ש. ל. ציטרון בעתונים שורה של מונוגרפיות, שאסף אותם אחרי כן בקובצים מיוחדים ("שלושה דורות ספרותיים", "משומדים", "שתדלנים", "אנשים וסופרים", "יוצרי הספרות העברית החדשה", "לתולדות העתונות העברית" ועוד ועוד). את הפלא אפשר לבאר בזה, כי ש. ל. ציטרון לפי מהותו הוא עתונאי, והוא מצא לו את מקום חיותו כזמן שהתפתחה העתונות בעולם היהודי.

ובזה יש לבאר גם את העובדה המדאיכה, כי ש. ל. ציטרון, ששורש נשמתו היא השפה העברית, שתקופת עבודתו הראשונה עברה בספרות העברית, מפרסם את רוב המונוגרפיות שלו באידית, לא מפני שהוא "אידישאי" חס ושלום, אלא משום שהעתונות העברית בנולה אין לה קיום ואת מקומה ירשה העתונות האידית.

ש. ל. ציטרון יודע את המלאכה לספר אפיוורות מלאות ענין, קוריוזים, פלאות, מעשים שהיו על סופרים ועסקנים, שתפסו מקום הגון בעולם היהודי. כמה דברים הוא מספר כער דאיה, וכמה – מפי השמועה.

כותבי תולדות הספרות או תולדות התרבות היהודית אולי יבאו במשפט עם ש. ל. ציטרון, שסומך יותר מדי על כת זכרונות ומוסר כמה דברים וכמה עובדות, שאחרי חקירה דרישה אינם מדויקים ואינם אלא דברי אנדה.

אולם על צד האמת אין ש. ל. ציטרון מתכוון בעבודתו לחקרים, שאין לפניהם אלא האמת ההיסטורית בלבד, אלא לקהל הקוראים הרחב, שאוהב לראות את פרצופי הדורות בצעיף הדמיון.

כידוע, מקטרנים הפרופיסורים להיסטוריה קטרוג גדול גם על ספרי הביאוגרפיות של אמיל לודוויג, אנדרי מורוא ותבריהם, שהם חוטאים חטא גדול לאמת ההיסטורית. כפי שהיא קבועה בתעודות ודוקומנטים.

אולם קהל הקוראים אינו שם לב אל הקטרונים האלה, משום שהם מבקשים בספר לא את האמת המדעית, אלא את אמת החיים, וזו הם מוצאים דוקא בדברי אנדה.

להקשיב לדבריו הגלגלים באהבה ובהתענינות (אולי סמל לעם, למה שהוא צריך להיות, ליחס הרצוי ממנו).

מבין השיטון נשקפת לנו אישיות הרוצה בטובתנו, המתפללת לתועלתנו, הדורשת זכויות לנו (כפי מדרכו). ידידה-אויבת-מערצה. זה היה בשנת 1876 ובשנת 1848 – כעשרים וחמש שנה לפני כן – כתבה כי הנפש הנוצרית שבה סולדת בהחלט מאיור-שהיא השערה שעם ישראל עם סגולה הוא, עד שהיא היתה נוטה להשמיע שוב את דברי הנאצה והנאי של וולטר בשעתו. "כורעת אני ומשתתה לפני הנאון השיירי של ישראל. אך רוב המיתולוגיה העתיקה שלו, וכמעט רוב דברי ימיו מעוררים בי נועל נפש ממש. נועם הוציא מתוכו את משה ואת ישו; אך משה שתה לדויה מן הפילוסופיה המצרית, וישו מכובד ונערץ בעינינו אך ורק מפני עלותו על היהדות ועמדו בפניה (ממכתבה ל. סיבר, 1848). ואולם נשתנה יחסה של אליז לנבי היהודי. הרבה למדה עליו במשך עשרים וחמש השנים שעברו מאז הביעה כוזה ושנאתה ליהודים, מאז אמרה כי כל הגוים צפויים לכליון – והגוע העברי אינו יוצא מן הכלל, מאז קראה, כי "האברון וההשתמדות זו הדרך לגוים שפלידרנה, ואשר לאחרים – טמיעה היא הדרך..." אחר הוא יחסה עתה – בשנת 1876 – בכתבה לה. ב. סטו על ספורה האחרון, "רינאל דירונדה", ובו היא אומרת כי דוקא מפני שיחסם של הנוצרים רוח עברית בן – או שמא רוח סכלות ולא יותר – דוקא מפני כך כתבה את ספורה ונתנה בו ארשת לאהרה ולהבנה אשר בקרבה... "לנבי העברים, חיבים אנו, עמי המערב, שנתחכנו על ברכי הנצרות, חוב גדול. אם נודה ואם לאו – דתנו כרתם ודנשותינו המוסריים כשלחם". היא מדברת על אלה מן המתחכמים הלוענים לישראל, ושואלת: כנראה שאין הם יודעים שחיינו התכתיים והדתיים קשורים בתולדות עם זה אשר אותו הם מתחכמים להעליב? רומתני, כי אין הם יודעים כלל שישו עצמו היה יהודי!...

אכן, שנות מעבר אלה, עשרים והמש שנים אלו, חוללו שנויים רדיקליים בנפש של אליז ביחסה ליהודי. הרבה נסעה וראתה ולמדה על חיי היהודי, מנהגיו, רכיו, מעשיו, והתוצאה היתה: הצעה למדינה יהודית בצורה של ספרות יפה. מרכזי לפירות ידבר ורינאל דירונדה ישים אוזן ולב. אמנם, יש האומרים, כי הטפתו של מדרכו פובלי-ציסטקה היא ויש בה כדי לפגוע את הספרות. אך השיבותם של הרברים לנבי דידנו – אין ערוך לה!

חס ליה ליהודי לשכות אביו ואמו – עברו ומסורתו, זו דעתם של אליז-לפירות. הוא צריך להבין ולהשכיל, להוקיר את הקשרים המקדשים ומאחרים את העבר עם ההיה שלו. התבוללות – הם מלהוכיח! על הנבונה הלאומית תדבר אליז, במסות לפירות, בהערצה, והיא מבארת כי הצרות והיסורים והרדיפות, אלה אמנם הביאו רבים מהם לידי יאוש ובערות. ומה, איפוא, יש לעשות? מה התרופה? "קומו נא והעירו ועוררו את לב העם; הגידו לו ודברו אליו כי עורנו נוי אחר בארץ; הראו לו את הארץ שממנה בא ואליה הוא נושא נפשו; הורו אותו את משפט החיים אשר יחיה בהם; והעם המפוזר והמפורד ישמיע עוד הפעם את קולו בין עמי המזרח ועמי המערב, ושם והיה כימי קדם מפין ברכים חכמה ובינה, דעה ומחשבה. וחיו העצמות היבשות, שהתרחקו והתבוללו... כן! "עמי עורני חי!" – צעק לפירות על אף כל ההשתמדויות. גם כסף גם חכמה יש לנו למכור לבנות ארצנו מחדש, ולסדר ממלכת עם, ארץ אורחים... ואז טבל להשגיח על כל אחד מאחינו בארצות ורים ולהגן עליו; ואם יפגע בכבודו וקם מליץ מתוכנו בבית משפטו של כל עם ותבע עלבוננו, גם העמים האירופים ימצאו חפץ בעם שקט ושנים היושב מקדם לארץ המזרח, נושא בחיקו את איצרות החכמה של הגויים הגדולים במערב. ארץ המדה כזאת תהיה ארץ שלום באמת!"

כן היו שנותיה של הנוצריה-הציונית, כן השניה נוצרה אליז את

את בני הרור החדש, אם כי אינו מתאמץ להחניף להם ולהסכים לכל דעותיהם, אלא שהוא הוגה חבה לכל כשרון ההולך ומתגלה בספרות העברית.

ועל כן חביב ש. ל. ציטרון על הסופרים בני הרור החדש, והם הכתירו אותו בשם טוב, הנחשב בעיניהם, "לתפארת שכתפארת"; הוא השם "צעיר"...

יהי רצון שהוקנה צעיר הזה יוסיף עוד לעבוד שנים רבות בספרותנו ובעתונותנו העברית. —

ב. א.

בין השבחים הגדולים, שהייתי רוצה לאמר לכבוד יובלו השבעים של ש. ל. ציטרון, הוא זה, שלא רק שמר בקרביו את כח העבודה עד שיבה, אלא גם נשאר צעיר ברוחו עד היום.

מי שמכיר קצת את הסופרים הוקנים מדורות שעברו, החיים ברובם לא עם הרור ההולך, אלא עם בני הרור שעבר, יודע עד כמה קשה למצוא ביניהם חבה אמיתית אל הסופרים החדשים, שהולכים בדרכים אחרות מאלה שהלכו בהן הסופרים הישנים. בעיני הסופרים הוקנים כל הטוב וכל היפה וכל הנהדר היה קיים רק בימים שעברו, ועם הסופרים הגדולים מן הרור שעבר פסה הספרות. ש. ל. ציטרון הוא אחד מן הסופרים הוקנים המעטים, שמחבב

בְּקֶרֶת סִפְרִים

וּלְבִיחֻת בְּרוּשִׁים וְקִפּוּשׁ לַח
בְּנֵי תְּבוּנָה אֲנִי אֶפְרָשׁ.
עֲרִיסוֹת חוֹל רְכּוֹת דְּרָכֶיךָ
בֵּין גִּדְרוֹת הַשָּׁמַיִם שְׁמוֹחֹת
בְּעַל פְּנֵי קִשִּׁי צַח
לְעוֹלָם בְּסֵם אֲנוּעַ
אֲחֻזּוֹת קֶסֶם לֹא-נִפְתָּר —

המולדת, לא רק כהלך-רוח, כמצב-נפש פסיכי, כי-אם גם כתמונה ריאלי של מלוא את המשוררת בכל דרכיה. הלך-חיים קדמון ממוגז כאן יחד עם יפעת הווה, של "חורש התלם על סף המדבר". לפיכך הטון שלה כבוש ועצור לאין ערוך, ואין בו כלום מן הצעקה הכאוטית, המתפרצת הנוף איננו מתואר בבהירות יתרה ובשפע של גוונים. הוא ניתן סתום ומעומעם כל-שהוא. רק המצעי הרקע, המרחב שבו תועה ה"אני" של המשוררת, הוגה, מקשיב ואף סובל, מהבהב כאן "כמסך לא-יפסק נמשך ורועד". אולם בכמה משיריה מורגש לא רק כח של ראייה, כי-אם גם כח של הסתכלות, ואז יש אשר גם הבלתי-נתפס לובש צורה, הנעלם מנצנץ מבעד לגלוי ומבעד לתמונה הווה עולה תמונה רחוקה, מקבילה. משהו מחזון הדורות. —

כשלושים שירים כלולים בקובץ שירים קטנים שקופי גבי, יפים כקונכיות ורודות, כטרפי גפן כהים מול שמי ערבים, מזכירים בפתגמיות שלהם את פרחי-הדובדבנים של הליריקה היפנית ובתואם חרוזיהם הקצובים — את נצני פטר הילה ואלזה לסקר-שילר, וכמו אלה גם הם כאילו נכתבו בשביל חוג מירעיס צר, בלי שהם מזוינים ככל הדרוש לכבוש להם בעצמם דרך להכנה. אבל אסתר ראב היא משוררת. משוררת עברית, ואם יש אשר יסחפו אחריה טונים זרים, תמונות שאולות — הנה מרבית חרוזיה אוצרים בקרבם, לפחות, שורה תנועה, או רמוז, המיוחדים לה, ואך לה בלבד. —

י. ליכטנבום

פְּרָט

רבינדרה-נת טגורה בברלין

לא קל הרבו—כותב סופר הפוטישה צייטונג—להציל מפיו של החכם ההודי הישן, המושך את הלב בדמותו ההרמונית ובנועם ישותו התדרורה והשוכן בדר בבית-ההנקה הדיהלמי—השקפה קונקריטית על הפרובלימות הסוציאליות הבוערות של אירופה ואסיה. רבינדרה-נת טגורה מחשב בשנות אלף, אותו טענינת רק ההתפתחות הגדולה. הוא מתעצב על הנוער של ימינו, וכיחוד על הנוער ההודי, המחליף נצחונות שעה קלים בקנינים, אשר ערך נצחי להם. רק מעטים מבין האינטליגנציה הצעירה ההודית, שקבלו השכלה באירופה,

שירי אסתר ראב*

חוברת רחבת-עלים וכפולת-דפים, בדוגמא יפנית, איצרת מספר לא גדול של שירים קטנים זכייגבי, כטנא של פרות. אסתר ראב הבינה יפה את סוד הקובץ הלירי, שמעוטו יפה לו. אורחת נדירה זו בשירה העברית, המפרסמת רק מפרק לפרק את שיריה בעלי השורות הקצרות, המהוקצעות, יודעת את סוד האמנות לחרוז, להקציע, לצרף גיב אל גיב ולהגיע לירי תמצית פיוטית. היא אינה מוציאה מתחת ידה שום שורה שאיננה שקולה ומדודה. הצורה היפנית החיצונית איננה רק דבר שבמקרה, מעין קשט בלבד. אכן יש כאן קרבת-מה לאותה השירה, שאיננה משתדלת להגיע ללא שנוי ותמורה את היקוד, הועם והתלונה המפעמים את הלב במלים שוקקות מרוב תנועה ורגשנות, העלויות לעורר הד בעולם-יה, אלא מבקשת לה צורת-חיים זכה כבדולח של כל רחשי ההויה, משקיפה לפני ולפנים של זעזועי הנפש עד למקום שם ה"אני" נעשה שוב (או נשאר כמקודם) הויה, במקום שם הרעיון, הרגש, הדמיון והרצון אינם אלא מציאות אחת.

שירי אסתר ראב נושאים עליהם חותם מורחי ולא רק מפני שהם מתארים את המזרח — את הארץ, אלא מפני שהמשל וההשוואה ממלאים תפקיד רב בשירה, המעולפים קורים וצעיפים של רמוזים וסמלים. —

פְּאֲבִיחִים בְּמִקְשָׁה יִשְׁלִי

אורות בְּשָׁפֶל;

בֵּין יָם לְשָׁמַיִם פּוֹכֵב קִטְמָם;

אֲנִיחֹת מִתּוֹת הַצִּמְדָּה

אֶל שָׁטן הַפִּקְרָן;

וּמִתְהוֹן קִישׁ מִחֶק-יִשׁוּת

יִשְׁאֵן בְּקִשְׁתָּה עַל רָקִיסִים רְחוּקִים —

גם השירה המערבית משתמשת בתמונות, ואולם רק לשם מוחשיות, לשם הסבר. לא בן השירה המזרחית. התמונה, ההשוואה אינן באות להסביר לבאר, כי-אם לשמש סמל, סמל יפה בלבד. ואף שירת ראב מורכבת כמעט כולה מתמונות והשוואות בלתי-מוחשיות ומכוונת להסתכלות אבסטרקטית. על כן עומדים רוב שיריה בין שירה והגות, נוטים פעם לכאן ופעם לכאן, ומזכירים במובן זה סוג ידוע של השירה הגרמנית המודרנית.

ראב שרה על הארץ. ואולם שירה נושאים עליהם את חותם הארץ לא רק מפאת תכנם בלבד; הם כאילו משגשים ועולים פרע על כף-טרשים חשוף מואר באור ערבים רך, זהב שמש, ריח חרוליה וקמשוניה דבקו בחרוזי שירתה כסגולה בלתי-נפרדת, וחרוזים אלה, הם כשלעצמם כבר מדובכים את תפארתה האלמית —

לְבִי עִם שְׁלֵלֶיךָ, מוֹלָרְתָּ,

בְּלִילָה עַל שְׁרֹת חֲרוּלִים

(*) קמשונים, שירים. הוצאת "הדים". תל-אביב תר"ץ.